

Nils J Lindberg, *Paper Comes to the North: Sources and Trade Routes of Paper in the Baltic Sea Region 1350—1700: A Study Based on Watermark Research*. IPH-Monograph Series Vol. 2. Vantaa 1998. 101 sivua + 202 liitesivua.

Lukija, joka selaa Nils J. Lindbergin kirjoittamaa teosta puolihuolimattomasti kiinnittämättä huomiota kannen tekstiin, saattaisi helposti erehtyä pitämään teosta lasten värityyskirjana eikä suinkaan taloushistorian alaan kuuluvana väitöskirjana, jollaisena se tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa keväällä 1999. Melko tarkalleen puolet teoksen kokonaissivumäärästä sisältää nimittäin tekstin asemesta mustavalkoisia, aivan kuin värikynää kaipaavia piirustuksia, joiden aiheet vaihtelevat yksinkertaisista kirjainraapustuksista koristeellisiin eläin- ja ihmishahmoisiin sommitelmiin: joukossa vilahtaa paikannimiä, vaakunoita, kaksipäisiä kotkia, ratsukkoja, narrinkaapuisia miehiä jne. Kuvat ovat kuitenkin merkittävä osa Lindbergin tutkimusta. Kun historiantutkimus tavallisesti tukeutuu kirjallisiin lähteisiin, Lindbergin väitöskirja nostaa etualalle materiaalin, jolle kirjoituksia laaditaan. Kuvat, jotka Lindberg on tuonut korostetusti esiin, ovat papereista tavattavia valmistajien tai valmistuttajien vesileimoja, jotka siis usein peittyvät kirjoituksen alle ja joille historiantutkijoilta harvemmin riittää kiinnostusta mutta joiden avulla nyky-yhteiskunnallekin tärkeän raaka-aineen liikkeitä esiteollisessa Euroopassa kuitenkin voidaan seurata.

Lindbergin väitöskirjan tavoitteena on selvittää vesileimojen avulla Suomessa vuosien 1350 ja 1700 välisenä aikana käytetyn paperin alkuperä ja reitit täkäläisille markkinoille. Vaikka tutkimuksen lähdemateriaali ei koostukaan aivan kaikista tuona aikana Suomessa liikkuneista tai valmistetuista paperituotteista, lähteistöä täytyy pitää edustavana, sillä se kattaa maassamme laadittujen keskiaikaisten asiakirjojen lisäksi leijonanosan suomalaisista arkistoista ja yksityiskokoelmista löytyvistä 1500- ja 1600-luvuilla painetuista kirjoista. Tutkimukseen sisältyvät myös Ruotsin valtionarkistossa ja Tallinnan kaupunginarkistossa säilytettävät Suomessa laaditut varhaisimmat paperidokumentit. Pitkään tutkimuksen ulottumattomissa olleen Tallinnan kirjemateriaalin avulla Lindberg on kyennyt aikaistamaan lähes neljännesvuosisadalla ajoitusta paperin tunnetuksitulosta Suomessa.

Lindbergin väitöskirja lukeutuu vesileimatutkimuksen eli filigranologian erityisalaan. Siten teos poikkeaa paitsi ajallisten ulottuvuuksiensa myös tutkimusotteensa puolesta melkoisesti niistä tutkimuksista, joita on totuttu näkemään jyvaskyläläisinä taloushistoriallisina väitöskirjoina. Teos on suomalaisesta painopaikastaan huolimatta julkaistu uudehkossa paperihistorioitsijoiden kansainvälisen yhdistyksen monografiasarjassa. Historian aputieteeksi filigranologia vakiintui 1900-luvussa, mutta sen juuret yltävät vielä satakunta vuotta kauemmaksi. Periaatteessa ala voidaan rinnastaa esimerkiksi rahojen, taide-esineiden tai minkä tahansa muun ihmiskäden tuotteen leviämisen tutkimukseen. Filigranologian viehätys piilee ilmeisesti siinä, että sen tutkimuskohteet ovat edellisiä paljon huomaamattomampia. Vesileimoihin sisältyvän tai ainakin niihin liitetyn symboliikan johdosta filigranologia voi palvella myös mentaalihistoriallista tutkimusta: esimerkiksi kirkon valta-aseman murtuminen ja kansallisvaltioaatteen nousu kuvastuvat vesileimojen aihevalintojen muutoksina.

Lindberg kertoo paperin tien selkeästi. Paperi ja paperinvalmistustaito saapuivat Eurooppaan Kiinasta islamilaisen kulttuurin välityksellä. Kristityn maailman ensimmäiset paperinvalmistuksen keskuksat sijaitsivat Italiassa, ja vanhin säilynyt Suomessa paperille laadittu asiakirja, Turun linnanvoudin Tallinnan pormestarille 20. syyskuuta 1350 osoittama kirje, onkin laadittu italialaiselle paperille. Säilyneiden asiakirjojen valossa paperinkäyttö kirjoitusmateriaalina omaksuttiin kaikkiin Pohjoismaihin suunnilleen samoihin aikoihin. Paperinvalmistustaidon levitessä kohti pohjoista paperia voitiin hankkia aikaisempaa lähempää, ja paperinvalmistajien vesileimat osoittavatkin, että 1400-luvulta alkaen ranskalainen ja elsassilainen paperi syrjäyttivät italialaisen paperin lähes kokonaan puoleksitoista vuosisadaksi. 1500-luvun puolivälin jälkeen paperia voitiin tuoda jo Itämeren alueelta eli Danzigista ja Lyypekin ympäristöstä, mutta eteläsaksalainenkin tuotanto on hyvin edustettu säilyneessä paperiaineksessa. Kolmikymmenvuotinen sota myötävaikutti siihen, että ranskalainen paperi valtasi takaisin menettämiään

pohjoisia markkinoita. 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla paperia alettiin tuoda myös Alankomaista. Ruotsin valtakunnassa paperinvalmistus alkoi viimeistään 1560-luvulla, kun Tukholmaan perustettiin paperiverstas, mutta kotimainen tuotanto oli muutaman vuosikymmenen ajan katkonaista. Suomessa tuotanto käynnistyi vuonna 1667 Turun piispa Johan Gezelius vanhemman perustaessa paperinvalmistuslaitoksen Pohjan pitäjän Thomasböleen hengellisen kirjallisuuden levittämisen tarpeisiin. Muutoin piti edelleen pärjätä tuontipaperilla.

Siitä huolimatta, että Lindbergin väitöskirja lisää merkittäväällä tavalla tietämystä Suomessa varhaisimpina aikoina käytetyn paperin alkuperästä, teoksen tekniseen toteutukseen on jäänyt parantamisen varaa. Vaikka aikarajauksen alku on perusteltavissa, päätekohta olisi voitu sitoa selkeämmin esimerkiksi Ruotsin suurvalta-ajan päättymiseen, joka epäilemättä vaikutti niin paperintuontiin ja -valmistukseen kuin muuhunkin taloudelliseen toimintaan. Kysymyksenasettelu ja metodi ovat yksipuolisesti painottuneet paperin alkuperän ja leviämisen selvittelyyn, kun taas paperin merkityksestä ulkomaankauppaan tai kansantalouteen kerrotaan vähemmän — Ruotsin ja Suomen ulkomaankauppaa ja talouselämää mainitulla aikakaudella käsittelevää kirjallisuutta olisi ollut tarjolla paljon enemmänkin kuin tekijä on työssään käyttänyt.

Mielenkiintoinen, Tukholman ja Tallinnan aineistolla toteutettu tilastollinen vertailu paperin ja pergamentin yhteiselosta paperin ensimmäisenä satavuotiskautena Suomessa (1350—1449) on nyt eräänlaisen yleistämisen vaaroista kertovan ekskursion osassa, vaikka teemaa olisi kannattanut laajentaa koskemaan sitä, mitä asioita paperille kirjattiin ja missä tarkoituksissa pergamenttia edelleen käytettiin (s. 84—85). Paperin leviäminen keskiajan ja uuden ajan alun ruotsalais-suomalaisessa yhteiskunnassa on vähintäänkin yhtä merkityksellistä kuin se, minkämaalaiselle paperille teksti kirjoitettiin. Kiinnittämällä huomiota kirjoitusmateriaalin ohella dokumenttien sisältöön ja laatimistarkoitukseen olisi voitu selvittää yksityiskohtaisemmin kirjoitusmateriaalin ja käyttöyhteyden mahdollista korrelaatiota eli sitä, voidaanko paperin varhaisin käyttö liittää johonkin tiettyyn yhteiskuntaryhmään tai johonkin tiettyyn elämänalaan. Nyt mahdollisuus sivuutetaan lyhyellä maininnalla. Olisi ollut paikallaan pohtia myös kilpailevien kirjoitusmateriaalien, lähinnä pergamentin, asemaa ja tuotantoa. Kokonaisvaltaisemman tutkimusotteen tuottama vaivannäkö olisi ollut kompensoitavissa lyhentämällä tutkimuksen sinänsä kunnioitettavan pitkää aikarajausta.

Kaiken kaikkiaan käsittelyluvut jäävät usein lyhyehköiksi kuvaileviksi selostuksiksi, joissa on silti kysymyksenasettelun kannalta turhaakin tietoa kuten kahteen sivuun typistetty esitys Suomen poliittisista ja taloudellisista vaiheista viikinkikaudelta itsenäistymiseen (s. 39—40) tai Kurt K. Karlssonin tutkimusten pohjalta laadittu referaatti suomalaisten paperinvalmistuslaitosten

vaiheista 1900-luvun puoliväliin (s. 91—95). Lisäksi vaikka tekstissä silloin tällöin viitataan aikaisempaan tutkimukseen tai lähdejulkaisuihin, varsinaisten lähdeviitteiden käyttö olisi palvellut yksityiskohdista lisätietoa kaipaavaa lukijaa. Samalla teos olisi ollut helpommin mielletävissä tieteelliseksi opinnäytetyöksi.

Lindbergin väitöskirjan ehdottomiin ansioihin on puutteista huolimatta luettava se, että se tekee filigranologiaa tunnetuksi ja selventää tämän Suomessa vielä suhteellisen nuoren ja tuntemattoman tieteenhaaran tutkimustulosten hyödyntämisen mahdollisuuksia historian eri aloilla.

Marko Lamberg, FM

Jyväskylän yliopisto, Historian laitos, PL 35 (H), 40351 Jyväskylä.